

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ
ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

*(матеріали міжнародного
науково-практичного круглого столу,
м. Київ, 14–15 березня 2024 року)*



Київ • Алерта • 2024

Редакційна колегія:

Червяков О.І. – канд. юр. наук;

Шендрик В.В. – док. юр. наук, професор;

Олейніков Д.О. – канд. юр. наук;

Грохольський В.П. – канд. юр. наук, доцент

- 3-18 Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14-15 березня 2024 року, м. Київ. Київ : Алерта, 2024. 344 с.

ISBN 978-617-566-825-2

У збірнику представлено матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, присвяченого обговоренню та вирішенню низки проблемних питань, пов'язаних із окремими законодавчими аспектами протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Зокрема тези виступів стосувались протидії особливо небезпечним злочинам в контексті міжнародного гуманітарного права; перспективам, можливостям та умовам створення ефективного механізму відшкодування збитків, завданих нашої державі; еволюції поглядів на кримінально-правову оцінку дій, пов'язаних з вчиненням особливо небезпечних злочинів; подолання соціальних наслідків гендерно обумовленого насильства, пов'язаного з війною; вирішення проблемних аспектів криміналістичного та процесуального характеру як засобів підвищення ефективності розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення особливо небезпечних злочинів; перспективним напрямом удосконалення протидії окремим видам злочинів із специфічним предметом.

Видання адресоване співробітникам слідчих підрозділів, працівникам прокуратури, суду, науковим працівникам, аспірантам, викладачам закладів юридичної вищої освіти (факультетів ЗВО), а також іншим особам, до предмету зацікавленості яких відносяться порушені теми.

Редакційна колегія вважає за доцільне повідомити, що не всі положення і висновки окремих авторів є безперечними. Разом з тим, їх публікація здійснюється з метою забезпечення плюралізму наукової думки і публічного обговорення.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. За виклад, зміст і достовірність матеріалів, а також використання наукових джерел без відповідного посилання відповідають автори.

УДК 343.337

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО 11

СЕКЦІЯ 1

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИМ ЗЛОЧИНАМ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ПОГЛЯД ФАХІВЦІВ

Андрушко А. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ГЕНОЦИДУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 13

Арсені О. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ
ЗАКОННОСТІ ПРОКУРОРОМ У ДОСУДОВОМУ
РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ФАКТОМ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ 19

Ганзевич В., Томіна В. ПРОБЛЕМАТИКА ОТРИМАННЯ
СТАТУСУ ДИТИНИ, ПОСТРАЖДАЛОЇ ВНАСЛІДОК
ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ 23

Дараган В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІ
ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 25

Ковальчук Ю., Халимон С. СТАН, ДИНАМІКА ТА
СТРУКТУРА НЕЛЕГАЛЬНОЇ (НЕЗАКОННОЇ)
МІГРАЦІЇ ОСІБ ПРИЗОВНОГО ВІКУ В УМОВАХ ДІЇ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 29

Мельниченко В. ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ: РОЗШИРЕННЯ
МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПОГЛЯДОМ НА ПОДІЇ
В УКРАЇНІ 32

Прокоф'єва-Янчиленко Д. «ЗАХИЩУВАНІ ГРУПИ»
У КОНТЕКСТІ ТЕЛЕОЛОГІЧНОГО ТЛУМАЧЕННЯ
ПОНЯТТЯ ГЕНОЦИДУ 36

Тимофєєв А. ЩОДО ОЗНАК НАЙМАНЦЯ
В МІЖНАРОДНОМУ ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ 43

СЕКЦІЯ 1

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИМ ЗЛОЧИНАМ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ПОГЛЯД ФАХІВЦІВ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ГЕНОЦИДУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Андрій АНДРУШКО

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету

Майже два роки тому, 14 квітня 2022 року, Верховна Рада України ухвалила постанову № 2188-ІХ, в якій визнала «дії, вчинені Збройними силами Російської Федерації та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом Українського народу». Верховна Рада України звернулася до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення російською федерацією геноциду Українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України [5]. Злочини російських військових в Україні були визнані геноцидом також парламентами ряду зарубіжних держав (зокрема, Польщі, Естонії, Латвії, Канади, Литви, Чехії, Ірландії). Вказані діяння визначалися як геноцид й декотрими світовими

лідерами (зокрема, відповідні заяви зробили президент США Джо Байден, прем'єр-міністр Великобританії Борис Джонсон, президент Польщі Анджей Дуда, прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо, президент Колумбії Іван Дуке).

Водночас варто зауважити, що, для прикладу, президент Франції Емманюель Макрон у квітні 2022 року заявив, що називати дії росіян в Україні геноцидом недоречно, оскільки «росіяни та українці – братні народи, а ескалація риторики не сприятиме відновленню миру між ними» [3].

Необхідно також зазначити, що й в науковій літературі мають місце різні оцінки щодо кваліфікації дій російських військових та політичного і військового керівництва російської федерації під час повномасштабної агресії проти України як геноциду українського народу [див., зокрема: 2, с. 15–16]. З огляду на це необхідно дослідити, чи дійсно є достатні підстави для того, щоб кваліфікувати ці дії як геноцид за міжнародним та національним кримінальним правом. Такі дослідження є вкрай важливими для вибудовування переконливої аргументації для майбутнього доказування фактів вчинення геноциду українського народу в межах відповідного судового процесу [1, с. 227]. Зауважу, що у цьому напрямі вже чимало зроблено. Йдеться передовсім про статтю Д.С. Азарова, В.М. Венгера, Д.О. Коваля і Г.С. Нуріджанян «Війна Росії проти України як геноцид українського народу» [2], опубліковану в тому числі англійською мовою [7].

У статті 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [4] і в статті 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [6] геноцид визначається як будь-яке з наступних діянь, вчинених з наміром знищити повністю чи частково національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень чи психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; д) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи; е) насильницька передача дітей з однієї групи до іншої.

Таким чином, для правової аргументації того, що дії російської федерації під час повномасштабної агресії проти України є геноцидом українського народу, необхідно встановити, що вони:

а) спрямовані проти групи людей за ознакою їх приналежності до певної нації, етносу, раси чи релігії; б) мають на меті повне чи часткове знищення цієї групи людей; в) полягають принаймні в одній із форм, передбачених у вказаних вище міжнародних актах.

Щодо першої складової злочину геноциду, то захищеною від геноциду групою людей в заяві Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року визнано український народ як сукупність громадян України всіх національностей, що проживають на території України. Слід погодитись з Д. С. Азаровим, який підкреслює, що в україномовній версії слово «нація» може сприйматися у тому викривленому розумінні, яке давно насаджує росія [1, с. 228]. Зміст терміна «national group» не може прив'язуватися лише до окремої національності (зокрема, української), оскільки такий переклад безпідставно звужує зміст Конвенції і залишає поза захистом від геноциду цілісні спільноти людей, які можуть належати до різних національностей. Дії збройних сил російської федерації в Україні проти цивільного населення здійснюються з наміром знищити, повністю або принаймні частково, український народ як окрему національну групу відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [5].

Другою складовою злочину геноциду, яка, вочевидь, найскладніша для доказування, є встановлення факту, що дії російських військових та військово-політичного керівництва російської федерації мають на меті повне чи часткове знищення українського народу.

Неодноразово повторюване Путіним твердження, що український та російський народи є не різними, а одним народом, з усією очевидністю означає, що заперечується сам факт існування українського народу. Напередодні повномасштабного вторгнення в Україну, 21 лютого 2022 року, Путін заперечив існування України як окремої держави і заявив, що Україна є «невід'ємною частиною» росії та російського «історичного, культурного та духовного простору».

Заявлена мета повномасштабної російської агресії – «денацифікація» України, яка, буцімто, населена «нацистами». У заяві Верховної Ради України слушно підкреслюється, що «нацистами» російське керівництво називає українців, які заперечують існування «лише одного народу» та виборюють право українського народу на самоідентифікацію. У зв'язку з цим справжньою метою «де-

нацифікації» є знищення українського народу, його самобутності та позбавлення його права на самостійний розвиток [5].

Необхідно підкреслити, що заявлена мета «денацифікації» (а фактично деукраїнізації) виникла та почала реалізовуватись давно. Відносини з росією у нас ніколи не були простими. Починаючи з 1169 року, коли володимиро-суздальський князь Андрій Боголюбський пограбував і спопелив Київ, «непорозуміння» траплялися часто. У різні часи вони мали різний формат: від ультиматумів і жорстоких воєнних конфліктів до зухвалої й цинічної пропаганди, що маргіналізувала все українське, обзивала його «малоросійським» та «фашистським».

Численні публічні заяви президента Путіна та інших посадових осіб російської федерації свідчать, що політика цієї держави спрямована на масове знищення українського народу, стирання української ідентичності, ліквідацію національної державності України і поглинення її росією. «Метою керівництва Російської Федерації є знищення українських патріотів, української мови, української культури, всього, що формує самобутність Українського народу» [5].

Для констатації наявності третьої складової злочину геноциду потрібно встановити факт вчинення хоча б однієї з перерахованих вище дій. Є підстави стверджувати, що під час повномасштабної агресії російської федерації проти України мають місце майже всі з них. Масові вбивства мирних жителів в Бучі, Ірпені, Маріуполі, Бородянці та багатьох інших населених пунктах України сколихнули цивілізований світ. Після звільнення окупованих російською федерацією територій стали відомими також численні факти катувань, згвалтувань, сексуального насильства, незаконного позбавлення свободи тощо. Як відомо, окупанти умисно й систематично обстрілюють цивільне населення, цивільні об'єкти та об'єкти, які користуються особливим захистом (лікарні, пологові будинки, театри, школи). Ряд українських міст (Маріуполь, Ізюм, Волноваха та ін.) фактично знищені російськими військами. Все це переконливо засвідчує, що подібне відбувалося б і на інших територіях України, якби вони були окуповані російськими військами.

У заяві Верховної Ради України слушно звертається увага також на численні факти, які свідчать про створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення населення України. Йдеться, зокрема, про обстріли Запорізької АЕС, знищення греблі Каховської ГЕС,

блокаду населених пунктів (зокрема, Маріуполя), знищення цивільної інфраструктури (електро-, водо- та теплопостачання тощо) в поєднанні з перешкоджанням доступу гуманітарних вантажів та евакуації мирного населення, що в підсумку позбавляє населення доступу до елементарних потреб, необхідних для виживання. Все це з очевидністю свідчить про намір російської федерації фізично знищити принаймні частину українського народу [5].

Зафіксовано також чимало фактів примусового переміщення українських дітей на територію російської федерації або ж на територію окупованої частини України. Передача їх на виховання до чужорідного середовища, подальша русифікація, поза сумнівом, свідчить про мету знищення самоідентифікації цих дітей як українців. Як відомо, у березні минулого року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт підозрюваних у незаконній депортації українських дітей – президента російської федерації Путіна та уповноваженої при президенті російської федерації з прав дитини Львової-Белової.

Таким чином, є вагомі підстави вважати, що повномасштабна війна російської федерації проти України має геноцидальний характер.

Насамкінець необхідно звернути увагу на те, що нинішня редакція ст. 442 КК України, яка передбачає відповідальність за геноцид, не повною мірою відповідає положенням статті 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього і статті 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У ч. 1 ст. 442 КК України геноцид визначається як діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. Таким чином, на відміну від згаданих міжнародних актів, у національному законодавстві: а) використано термін «позбавлення життя» замість «вбивство»; б) відсутня згадка про таку форму вчинення геноциду як «заподіяння психічного розладу членам такої групи»; в) формою геноциду визначено *«скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі»*. У зв'язку з цим

вважаю за необхідне привести у відповідність положення ст. 442 КК України з положеннями статті 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього і статті 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Список використаних джерел:

1. Азаров Д.С. Геноцид українського народу у 2022 році: логіка правової аргументації. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко. Харків: Право, 2022. С. 226–231.

2. Азаров Д.С., Венгер В.М., Коваль Д.О., Нуріджанян Г.С. Війна Росії проти України як геноцид українського народу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2023. Том 11. С. 12–39.

3. Бега В. Макрон назвав росіян та українців братами і вражає, що називати злочини росіян в Україні геноцидом недоречно. *Hromadske*. 13 квітня 2022 р. URL: <https://hromadske.ua/posts/makron-nazvav-rosiyan-ta-ukrayinciv-bratami-i-vvazhaye-sho-nazivati-zlochiny-rosiyan-v-ukrayini-genocidom-nedorechno>

4. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року. URL: <http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1388824041>

5. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

7. Azarov D., Koval D., Nuridzhanian G., Venher V. Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide. *Journal of International Criminal Justice*. 2023. Volume 21. Issue 2. P. 233–264.

Наукове видання

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

*(матеріали міжнародного
науково-практичного круглого столу,
м. Київ, 14–15 березня 2024 року)*

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
Д. М. Алексєєв

Підписано до друку 12.03.2024 р. Формат 60 x 84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 20.

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

E-mail: alerta.pravovaednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.